

Jozo Ivanović

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

MODELI OBRAZOVANJA ARHIVISTA

UDK 378.6:930.25

Pregledni članak

Često i unutar jedne arhivske službe postoji više modela obrazovanja arhivista koji se razlikuju po sadržaju, obliku, trajanju, načinu na koji se programi izvode i ciljevima koji su postavljeni pred obrazovni proces. Takvo stanje je posljedica nedovoljne određenosti samoga predmeta i različitih tumačenja o tome što je arhivistika ili što bi trebala biti. S druge strane, u pravilu se poistovjećuju arhivistika i djelatnost arhiva, što dodatno otežava definiranje arhivistike kao središnjeg predmeta arhivističkog obrazovanja. Trenutno stanje arhivske teorije, uzimajući u obzir i njezin odnos prema srodnim disciplinama s kojima se ponekad i poistovjećuje, zajedno s istaknutim ciljevima i očekivanjima od pojedinih oblika obrazovanja i pripadajućih programa, osnovni su čimbenici koji utječu na to kakvi će modeli u nekoj sredini biti odabrani. U članku se ispituju razlozi za odluku za pojedini model i posljedice koje iz toga proizlaze s obzirom na mogućnost da takvi programi udovolje očekivanjima.

UVOD

Arhivisti su u zadnjih dvadesetak godina uložili dosta truda u izgradnju i preispitivanje vlastite struke i njezinih ciljeva i tom poslu pridaju razmjerno više važnosti nego što je to bilo uobičajeno ranije. Poticaji za to su dijelom praktičke prirode – proizišli iz rada arhiva i susreta s novim tipovima dokumenata, promjenama u djelovanju stvaratelja, njihovoj organizaciji i načinu na koji zadovoljavaju ili je vjerojatno da će zadovoljavati svoje potrebe za informacijama – dijelom odražavaju

zabrinutost za budućnost struke u nekom budućem okruženju za koje se vjeruje da već nastupa i za koje postoje manje ili više uvjerljive naznake da će se razlikovati od okruženja u kojemu su arhivi navikli djelovati. Ne sumnja se da će i dalje postojati potreba za dokumentiranjem djelatnosti organizacija i trajnim čuvanjem nekog oblika evidencije o toj djelatnosti.¹ Ta potreba proizlazi iz načina na koji organizacije i društvo u cjelini djeluju i kako se radi same te djelatnosti odnose prema njoj. Pitanje je, međutim, da li će postojeći organizacijski oblici koji služe toj svrsi biti u budućnosti primjereni ili će možda biti nepotrebni, u kojoj je mjeri tehnologija rada arhiva i drugih čija se aktivnost odražava unutar životnog ciklusa dokumenta primjerena novim uvjetima, te da li unutar arhivistike, naročito arhivske teorije, postoje koncepti na kojima se može temeljiti njezina sposobnost da ponudi prikladan okvir i sredstva kojima će se moći uspješno i racionalno nastaviti pružati ona vrsta usluga radi koje arhivi i postoje.² Proces je bio, i još uvijek jest, obilježen naporom za osmišljavanjem horizonta unutar kojeg će biti potvrđena smislenost predodžbe o važnosti toga posla, po mogućnosti u okvirima u kojima je naslijeđena. Specifičan pomak koji karakterizira ovu raspravu izražen je u zahtjevima za tzv. novom arhivistikom, raspravama o veličini i stvarnoj opstojnosti konceptualnog zaokreta te o društvenoj ulozi i položaju arhiva, što nam može poslužiti kao dobar indikator porijekla ovog problema. Mnogi smatraju da postoji neki skup znanja (i vještina) koji se može jednoznačno izvesti iz nekog načela na čiju se zadanost može računati.³ Čak postoji razmjerno visok stupanj suglasnosti oko toga što pripada u taj skup 'arhivističkog' znanja i koji sadržaji imaju integrativnu ulogu. Postoje i određeni 'pravovjerni' stavovi kojima se pripisuje takva uloga – prije svega tzv. načelo provenijencije. Rezultati ove potrage nisu, međutim, dovoljno uvjerljivi i konkretni, iz čega za arhivističko obrazovanje proizlazi njegov osnovni problem: nedovoljna definiranost predmeta i krajnjeg proizvoda koji treba proizići iz obrazovnog procesa. Danas postoje vrlo različiti programi obrazovanja arhivista, i po sadržaju i po obliku i po trajanju, čak i onda kada se pozivaju na iste programske osnove. Naravno, i proizvod takvih programa – koje uvijek nazivamo istim imenom – bit će različit, tako da je još

¹ Usp. Tom Nesmith, "Professional Education in the Most Expansive Sense": What the Archivist Need to Know in the Twenty-First Century?, *Archivaria* 42, str. 89–94; Lyv Mykland, "Protection and Integrity: The Archivist's Identity and Professionalism", *Archivum* 39 (1994), str. 99–109.

² Ovo pitanje se vrlo često raspravlja. Pregledan popis tema i mogućih odgovora može se naći u: Carol Couture, "The new reality and outlook for development of archival science issues in teaching in our discipline", *Janus* 1995.2, str 68–75.

³ Usp. Couture, o.c.; Roy Schaeffer, "From Craft to Profession: The Evolution of Archival Education and Theory in North America", *Archivaria* 37, str. 21–34; Luciana Duranti, "The Archival Body of Knowledge: Archival Theory, Method, and Practice, and Graduate and Continuing Education", *Journal of Education for Library and Information Science* 34, str. 8–24; Terry Eastwood, "Reforming the Archival Curriculum to Meet Contemporary Needs", *Archivaria* 42, str. 80–88.

uvijek najpouzdaniji zajednički nazivnik za sve takve programe radno mjesto koje imaju u vidu, a ne program ili intelektualni sadržaj koji nude.

Pored sadržaja arhivske teorije za naše je pitanje važan i status metodologije rada. Postupci na koje smo navikli u mnogim slučajevima više nisu funkcionalni, čak i u slučaju da im se s praktične strane ne može osporiti djelotvornost. Dobar primjer je potraga za boljim modelom vrednovanja koji će bolje odražavati stanje arhivske teorije. Poteškoće u usklađivanju kriterija i modela koji su trenutno u upotrebi u različitim zemljama sa samim načelom provenijencije pokazuju, da to unutar postojećih modela možda nije moguće.⁴ U kontekstu elektroničkih dokumenata postavljeno je pitanje tko, kada i što treba vrednovati; često se, naime, naglašava da vrednovanje treba obaviti i prije nego što sam dokument nastane, u svakom slučaju prije negoli dospije u arhiv.⁵ I neke druge arhivske funkcije danas je moguće, ponekad čak i preporučljivo, obavljati na različite načine. Neki od tih postupaka su proizašli iz rada u arhivima, drugi su prilagođeni ili jednostavno posuđeni iz srodnih disciplina, treći su samo nastavak odgovarajućih aktivnosti iz ranijih faza životnog ciklusa dokumenta, dakle posljedica načina na koji su organizacije prilagodile svoje poslovanje s dokumentima trenutnom tehnološkom i organizacijskom okruženju. Granice su postale manje vidljive i manje važne i različito povučene s obzirom na različite elemente koji su zajednički. Posljedica toga je da područje arhivske metodologije nije tako jednostavno izdvojiti, a da se pri tome ne izgubi nešto od funkcionalnosti. Sukladno tome, može se pretpostaviti da na taj način njime nije moguće niti ovladati. Izdvojiti onaj aspekt koji se odnosi isključivo na neki niz postupaka u obradi arhivskog gradiva, pa ga tako podučavati ima smisla samo ako već postoji razvijen sustav u kojem će se te vještine primjenjivati i ako taj sustav problem vlastitog održavanja može riješiti na neki drugi način.

Još jedno izvorište nesporazuma u pogledu sadržaja obrazovanja arhivista jest to što postoje dvojbe u pogledu onoga što arhivi odnosno arhivisti trebaju ili će morati raditi. Da li se njihov posao odnosi na čitav ili samo na dio životnog ciklusa dokumenta i da li postoji bitna razlika između 'predarhivske' i arhivske faze? Koje su njihove obveze prema stvarateljima? Da li je onaj aspekt koji ih treba najviše zanimati informacijski, organizacijski, pravni, tehnološki ili općenito društveni ili neki drugi? Neki se žale na manjak humanističkih sadržaja u programima po kojima se arhivisti obrazuju.⁶ Često se u središte stavlja interes korisnika i uloga arhiva kao

⁴ Usp. Angelika Menne-Haritz, "Appraisal or Documentation: Can We Appraise Archives by Selecting Content?", u: *The American Archivist*, 57 (1994), str. 528–542.

⁵ Charles Dollar, *Archival Theory and Information Technologies: The Impact of Information on Archival Principles and Methods*, Macerata 1992, str. 55–60.

⁶ Nesmith, o.c., str. 92–93.

ustanove koja pruža određene usluge korisnicima, no ima i drukčijih mišljenja prema kojima bi se ovaj posao mogao povjeriti nekom drugom, jer nije ono što je karakteristično za arhive i što bi trebala biti njihova najvažnija zadaća – osigurati vjerodostojno svjedočanstvo o djelovanju stvaratelja gradiva. Područja u kojima se vidi mogućnost za razvoj novih teorijskih i metodoloških obrazaca ujedno su tako i izvor nesporazuma i dvojbi. Taj je dvostruki utjecaj okoline urodio zanimljivim događajima na nekoliko područja arhivske teorije: reinterpretacija temeljnih načela, pročišćen koncept dokumenta, naročito pod utjecajem analize dokumenta u elektroničkom okruženju, područje vrednovanja, uz naglašen opći trend preispitivanja arhivske metodologije i postupaka. Međutim, značajno je kompromitiran dvama odavno prisutnim, a sada naročito aktualnim problemima: miješanjem stručnih i staleških motiva u raspravi oko identiteta struke i njezina položaja u vidljivoj joj susjedstvu informacijskih, povijesnih ili nekih drugih znanosti, te naročito pitanjem same opstojnosti arhivistike kao discipline izraženo kroz nedoumice o njezinu vlastitome intelektualnom sadržaju i funkciji. U tom se kontekstu može postaviti pitanje, što je osnovna svrha obrazovanja: prenošenje nekog znanja, što god to bilo, proizvodnja radne snage ili reprodukcija neke zajednice. Ako preteže zadnja komponenta, značenje sadržaja može biti relativizirano i svedeno na minimalnu prepoznatljivost.

U svojoj zaokupljenosti tim pitanjem, kao i druge discipline u sličnom položaju, arhivisti se rado i često bave problemom obrazovanja.⁷ I "iako nije nedostajalo rasprave o problemu obrazovanja arhivista, on teško da je već riješen."⁸ Govoriti o obrazovanju često je sinonim za općenitu raspravu o arhivistici i njezinim sadržajima, dok sada već obilna literatura svjedoči da je model prikladan i za specifične teme.⁹

Pitanje arhivističkog obrazovanja vjerojatno je najpogodnije za takve rasprave, pa nije ni čudno što se redovito bavi prvim dijelom sintagme, onim arhivističkim te završava u raspravi o samoj arhivistici ili o krajnjoj zadaći arhiva kao ustanove, dok

⁷ Kod nas je to ostavilo malo pisanoga traga, uglavnom u izvješćima o organiziranim tečajevima i sl. koji su znali biti objavljeni u *Arhivskom vjesniku*. Iz dostupnog materijala, nažalost, nije moguće pouzdano zaključivati o tome koliko je u pojedinom slučaju bilo raspravljano samo pitanje obrazovanja.

⁸ T. Eastwood, o.c., str. 80.

⁹ Jedan broj časopisa *The American Archivist*, 51:3 (1988) bio je posvećen obrazovanju za pojedina područja rada i pojedinim aspektima uobičajenih oblika obrazovanja, drugi, 56:3 (1993) obrazovanju za nove tehnologije; vidi i austrijski *Scrinium*, br. 18. *Archivaria* br. 42 također sadrži nekoliko članaka posvećenih "perspektivi arhivističkog obrazovanja". Pregled stanja u nekim evropskim zemljama – iako ne više ažuran – može se naći u: *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa*, ur. Wilhelm A. Eckhardt, Marburg 1989. Opsežan popis institucija koje provode obrazovanje arhivista, objavljen je zajedno s pripadajućim nastavnim programima u posebnom broju časopisa Međunarodnog arhivskog vijeća, *Archivum*, br. 34 (1988) i u: *Directory of schools and courses of professional training for archivists*, Koblenz 1992.

je drugi dio – obrazovanje, donekle zanemaren. Ključno pitanje redovito se odnosi na to što i zašto učiti, pa čak i kako se pojedina rješenja odražavaju na status struke,¹⁰ manje se pozornosti poklanja problemu kako organizirati obrazovni proces.¹¹ Stoga je za raspravu o obrazovanju od velike važnosti utvrditi što se od njega očekuje. Iako na prvi pogled izgleda da je odgovor sam po sebi razumljiv i jednoznačan, arhivisti su ipak uspjeli formulirati različite predodžbe o smislu i funkciji arhivističkog obrazovanja. Te predodžbe koje, ne treba isticati, odražavaju raspravu o identitetu struke, zajedno s radnim, tehnološkim, kulturnim, pa i teorijskim kontekstom koji arhivisti smatraju mjerodavnim u obavljanju svoje zadaće, danas su najčešće zastupljeni motivi koji obilježavaju diskurs o arhivističkom obrazovanju. Pitanje je tako samo dijelom stručno; znatnu ulogu imaju staleški motivi, pa ga ta mješavina čini dodatno, možda nepotrebno kompleksnim i proturječnim.

Očekivanja

Već je formiranje prvih arhivističkih škola u 18. i 19. stoljeću izraz raspoznavanja specifičnosti arhivistike u odnosu na povijesnu znanost i izražava stanovit pokušaj definiranja stručnog profila arhivista, a time i odgovarajućeg obrazovnog programa.¹² Pitanje o tome što bi arhivist trebao znati da bi dobro obavio svoj posao, iako naizgled jednoznačno, od tada je više puta modificirano, izražavajući određena očekivanja arhivske zajednice uvjetovana njezinom trenutnom zaokupljenošću. U tom smislu moguće je identificirati najzastupljenije motive u koje su uobličene predodžbe o tome što je arhivističko obrazovanje i čemu služi.

Prva je predodžba o obrazovanju kao procesu osposobljavanja za određeni zadatak. Načelno polazi od pretpostavke da je područje potrebnih znanja i vještina

¹⁰ U tom smislu od obrazovnog procesa se traži da bude "u prvim redovima razvitka arhivistike" ili da pridonese položaju i ugledu struke. Vidi npr. Paul Conway, "Archival Education and the Need for Full-Time Faculty", *The American Archivist*, 51:3 (1988), str. 254–265; William Joyce, "Archival Education: Two Fables", *The American Archivist*, 51:1,2, str. 16–22; L. Mykland, o.c. str. 104–105; William Maher, "Contexts for Understanding Professional Certification: Opening Pandora's Box?", *The American Archivist*, 51:4 (1988), str. 408–427; David B. Gracy II, "Hurling toward our Jupiter? Archival education in the information age", *Janus*, 1995:2, str. 61–67.

¹¹ Pitanje organizacije školovanja, mjesta gdje će se ono izvoditi, oblika nastave i sl. iako se načelno može smatrati autonomnim pitanjem organizacije obrazovnog procesa, najčešće se, ipak, koristi u druge svrhe, npr. kao sredstvo obrane i promicanja struke ili unutar rasprave o prirodi arhivistike, poput odnosa teorije i prakse i sl., a ne kao nešto što se odnosi na samo obrazovanje. Usp. T. Eastwood, "Nurturing Archival Education in the University", *The American Archivist* 51:3 (1988), str. 228–252.

¹² Usp. Luciana Duranti, "Education and the Role of the Archivist in Italy", *The American Archivist*, 51:3 (1988), str. 346–355; Bruno Delmas, "L'École des Chartes et l'enseignement de l'archivistique," *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa*, Marburg 1989, str. 7–13; Fritz Wolff, "Die Wissenschaftliche Archivarsausbildung an der Archivschule Marburg als postuniversitärer Ausbildung", *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa*, Marburg 1989, str. 107–113.

određeno negdje drugdje i u nadležnosti nekoga drugog unutar ili izvan struke ili barem odvojeno od obrazovne djelatnosti. Zadatak je obrazovanja održavati metodologiju prepoznavanja tih sadržaja i oblikovati ih u odgovarajući nastavni sadržaj. To je klasičan, sveprisutan motiv prosvjetiteljskog nadahnuća obrazovanja uopće, izražen u, nazovimo to tako, kurikularnoj tematici i metodičkim načelima kojima se jamči određena razina djelotvornosti nastave.¹³ Obrazovanje u tom smislu načelno ima misionarsku ulogu širenja znanja, ali mu je u stvarnosti dan zadatak dobavljača oruđa za rad.

Za razliku od toga, arhivisti su, poput drugih tzv. praktičnih disciplina, došli do uvjerenja da je model po kojem struka prethodi obrazovanju, pa time i obrazovnom sadržaju, ponekad nedjelotvoran. Posljedica te spoznaje jest tvrdnja da vrijedi i obrnut proces, da obrazovanje mora biti "u prvim redovima" izgradnje i učvršćenja struke. Možemo se pitati da li je to baš zadatak obrazovanja i ne treba li ga izvršiti negdje drugdje, ali kao da se ispostavlja da je drukčije nemoguće. Zadatak obrazovanja je da izgradi struku i omogući njezinu normalnu reprodukciju, dok je sam predmet obrazovanja na neki način usklađen s ovim zahtjevom.¹⁴

Treći zadatak koji je stavljen pred arhivističko obrazovanje jest izgradnja specifičnog arhivističkog korpusa znanja i razvitak teorije. Naročita važnost ovog motiva nije samo posljedica činjenice da se obrazovanje i istraživanje obično dešavaju na istome mjestu (sveučilištu, nekom institutu i sl.), nego i toga što tzv. "korpus arhivskoga znanja" još ni izdaleka nije zajamčen¹⁵, pa je nastavna aktivnost prisiljena popunjavati sporna područja ukoliko želi dati njihovu cjelovitu sliku, što se pretpostavlja da je i njezin smisao. Ispostavlja se da je obrazovanje nužno povezano s istraživanjem i da je dio teorijske gradnje discipline. Takozvani "korpus znanja" potrebno je redovito održavati da se ne bi urušio. Ovdje se gubi predodžba o znanju kao radnome sredstvu i proizvode neke nedoumice o kojima će biti riječi kasnije. Neki, naime, smatraju da proizvodnja bilo čega što se može nazvati teorijom na ovaj

¹³ Izradi nastavnih programa posvećena je i jedna RAMP studija: Michael Cook, *Guidelines for Curriculum Development in Records Management and the Administration of Modern Archives: A RAMP Study*, Paris: UNESCO 1982. Slična uputstva izradili su i Američko i Kanadsko arhivističko društvo. Kod nas sličnu ulogu ima Pravilnik o stručnim ispitima.

¹⁴ Michael Cook, "The development of archival education," *Janus*, 1995:2, str. 57–60, sadašnji položaj arhiva kao kulturnih i akademskih ustanova smatra posljedicom vezanosti arhivista za druge discipline, u prvom redu za povijest, kroz duže razdoblje tijekom prošlog i ovog stoljeća. A. Menne-Haritz, "Archivfachliche Ausbildung: den Anforderungen der Gesellschaft des 21. Jahrhunderts gerechtwerden", *Proceedings of the 12th International Congress on Archives (Montréal, 6–11 September 1992)*, *Archivum*, 39 (1994), str. 261–283, pokazuje kako se sadržaj koji se smatra bitnim za struku s vremenom može mijenjati i tako utjecati na njezinu ulogu u društvu.

¹⁵ Usp. Ann Pederson, "Development of Research Programs", *Archivum* 39 (1994), str. 316–317; Eastwood, "Nurturing...", str. 246 i dalje.

način lako postane sama sebi svrhom i izgubi smisao. Ako se to još prenese na obrazovni proces, vjerojatni rezultat bit će neupotrebljiva radna snaga koja ne razumije posao kojim se ima baviti.¹⁶

Četvrti je, danas popularan zahtjev, o kojem se valja izjasniti, odgovor na izazov ubrzanih promjena u našem današnjem društvenom okolišu i shodno tomu održavanje koraka s razvojem tehnologije. Možda to nije eksplicitno naglašeno, ali je izvjesno da su mnogi svjesni da je management promjena u osnovi obrazovno pitanje i da se tiče jednako temeljnog obrazovanja kao i stručnog usavršavanja. Zahtjevi koji se postavljaju pred arhive u obavljanju njihove zadaće, za to potrebna znanja i vještine, jednako kao i individualno, kroz rad ili obrazovanje stečeno iskustvo, podjednako su promjenjive i nestabilne kategorije i zahtijevaju stalno održavanje. Dobar dio interesa arhivista za pitanja obrazovanja, uz sva retorička pretjerivanja, posljedica je straha da neće biti u stanju pratiti promjene koje se oko njih dešavaju i, navodno, mijenjaju narav arhivskog gradiva.¹⁷

Na kraju, obrazovanje je uvjet za profesionalnu afirmaciju, pa staleške motive nikada ne treba podcijeniti.¹⁸ Razina obrazovanja i njegova organizacija jedan su od temeljnih kriterija po kojima se procjenjuje status struke, a nadzor nad obrazovnim procesom, uvjetima koje netko mora zadovoljiti da bi ga započeo i završio, najbolji je način nadzora nad samom strukom.¹⁹ Staleški interes, nužan svakoj profesiji da bi od drugih ishodila priznanje, redovito je povezan s nekom predodžbom o važnoj društvenoj misiji koja, doduše, postoji i neovisno o struci koja je privjaja. Struka se ipak ne može oduprijeti iskušenju da svoj partikularni interes ne ispreplete s društvenom koristi djelatnosti koju zastupa. Drugim riječima, što će biti i kako će izgledati arhivska struka ne ovisi samo o njezinoj funkciji, predmetu kojim se bavi ili arhivistički kao disciplini, dobrim dijelom ovisi i o potrebi arhivista da se formiraju kao stalež i da tu subjektivnu potrebu pokriju objektivnim razlozima.

Ove motive je sasvim sigurno moguće i drukčije sistematizirati, no u svakom slučaju za razumijevanje okvira u kojem se osmišljava i izvodi arhivističko obrazovanje važno je imati na umu raznorodnost zahtjeva i očekivanja kojima ono treba udovoljiti i činjenicu da djelotvorna posrednička funkcija među njima nije osmišlje-

¹⁶ Usp. John Roberts, "Archival Theory: Myth or Banality", *The American Archivist* 53 (1990), str. 110–120.

¹⁷ Najizrazitiji je problem elektroničkih dokumenata, tzv. virtualnih dokumenata, koji ipak nisu ništa više virtualni od tradicionalnih papirnatih čija je virtualnost zastrta načinom njihova prikazivanja. Razlika je, vjerojatno, samo u tome što ovdje nismo prisiljeni tako naglašeno razdvajati logičku od fizičke strukture dokumenta.

¹⁸ O tome vidi: Maher, o.c.

¹⁹ Postoji i mišljenje da je inzistiranje na arhivskoj teoriji način da se izvrši podjela unutar struke na 'teoretičare' i 'praktičare', usp. Roberts, o.c.

na. Pitanje je da li je uopće poželjna.²⁰ Diskurs o obrazovanju, gledano u cjelini, još je uvijek fragmentaran, mada upućuje na određen smjer. Raznorodnost motiva i fragmentarnost rasprave oslikavaju okruženje u kojem tradicionalni i novi koncepti arhivističkog obrazovanja traže mogućnost svoje potvrde i koje je odgovorno za njihov oblik. Prije nego pređemo na njihovo razmatranje, valja ukratko razmotriti osnovne značajke tog okruženja.

Mnogi arhivisti smatraju da se u zadnjih dvadesetak godina toliko toga promijenilo u arhivima i oko njih, da se više ne može govoriti o arhivistici kakva je bila u ranijem razdoblju.²¹ "Promjena paradigme", "doba arhivske analize", "borba arhivista za neovisnost" samo su neke od sintagmi kojima se označava to razdoblje.²² Drugi, naravno, smatraju da se ne radi o suštinskim pomacima i da je rasprava, naročito u svojoj retoričkoj dimenziji, većim dijelom suvišna. Bilo kako bilo, čimbenici koji su prisutni u arhivskoj teoriji i utječu na način na koji arhivi rade, utječu i na predodžbe o arhivističkom obrazovanju, postavljaju mu određena ograničenja i, u nešto manjoj mjeri, utječu na sadržaje. Ovdje ću se zadržati samo na onim aspektima koji mi se čine neposredno povezani s pitanjem obrazovanja.

U arhivskome su svijetu nedvojbeno popularna dva suvremena mita: mit o promjeni i mit o misiji. Arhivi su svjedoci informacijskog buma koji se događa u njima i oko njih, svjesni su promjena komunikacijskih obrazaca i odnosa koji znatno utječu na prirodu arhivske građe i uvjete u kojima se obavljaju arhivske funkcije. Svjesni su i opće promjene u stilu razmišljanja, analize i upravljanja koji je usmjeren jednako na samu promjenu, proces, kao i na stvar koja se mijenja. Globalizacija komunikacije i usporedno fragmentiranje značenja također imaju svoje posljedice. Arhivi se sa sadašnjim načinom rada neće moći nositi s količinom informacija i posla koji trebaju obaviti i moraju ili ignorirati promjene, ondje gdje im to okolina dopušta, ili voditi više računa o načinu na koji rade, tehnologiji, organizaciji, upravljanju ograničenim ljudskim i materijalnim resursima od kojih se traži zadovoljavajući učinak u zadanom vremenu. Govori se da "arhivisti moraju preobraziti svoje ustanove u ono što bi one mogle biti"²³ umjesto da prepuštaju da budu ono što jesu zato što

²⁰ Takve su tvorevine u pravilu ideološki proizvodi i onda kad nisu prepoznati kao takvi. U svakom slučaju, postojanje jedne takve konceptualne ili organizacijske funkcije potiče (ideološku) instrumentalizaciju.

²¹ Postoje, naravno, različita mišljenja o tome u čemu je ta promjena za koju je teško naći zajednički nazivnik.

²² Bruce W. Dearstyne, "What Is the Use of Archives: A Challenge for the Profession", *The American Archivist* 50 (Winter 1987) 76–87, str. 77; E. Lodolini, "La guerra d'indipendenza degli archivisti", *Archives et bibliothèques de Belgique* 57 (1986), str. 269–293; Hugh Taylor, "Transformation in the Archives: Technological Adjustment or paradigm Shift?", *Archivaria* 25 (1988), str. 12–28.

²³ P.H. McCarty, "The Management of Archives: A Research Agenda", *American Archivist* 51 (1988), str. 63.

to jesu. Preobrazba, naravno, počinje od intelektualnih i radnih osobina njezina nositelja. Znanje koje je za to potrebno ne može se, na žalost, kupiti na tržištu.

Prva reakcija bilo je produljivanje popisa potrebnih znanja i dodavanje novih predmetnih sadržaja u nastavne programe (informacijske znanosti, upravljanje i organizacija rada), pretežno u obliku koji je bio prilagođen sposobnosti arhivista da prepoznaju neki praktičan interes u novim sadržajima i da ih savladaju uz prihvatljivu cijenu u koju ulazi i potreba za kontinuitetom u načinu na koji se obavljaju arhivske funkcije.²⁴ Obično se smatra da ove nove sadržaje treba prilagoditi i preraditi u skladu s potrebama arhiva, što nije nimalo bezopasan stav, jer može završiti u nepoznavanju predmeta koji se učio ako je taj bio sveden na demonstraciju neke konkretne primjene u arhivu. Na prvi pogled to dodavanje sadržaja izgleda tek kao pitanje količine, nešto više sadržaja u isto ili nešto više vremena. Pokazalo se, međutim, da je na ovaj način načeto pitanje cilja, naime: da li je formalni cilj obrazovnog procesa neko znanje koje se smatra potrebnim ili sposobnost obavljanja određene funkcije, i drugo, da li ovo širenje sadržaja prisiljava na specijalizaciju unutar struke. Još jednom je, izgleda, potvrđen stav da se obrazuje za funkciju, zadatak, ne za neko područje znanja. Ako se pogledaju postojeći nastavni programi,²⁵ vidjet će se da većina njih odražava radni proces u arhivu, nastavni predmeti se često podudaraju s funkcijama arhiva; izuzetak su u pravilu tradicionalni, ne previše reformirani programi čiji je raspored predmeta organiziran prema nekoj možda zastarjeloj shemi potrebnih znanja i, što može biti znakovito, uputstva o tome kako izrađivati nastavne planove.

Tendencija širenja obrazovnih sadržaja koja je dovela do toga da se ne govori samo o interdisciplinarnosti, nego i o arhivistici kao o metadisciplini,²⁶ potaknuta je još jednim pojmom koji zaokuplja arhivsku zajednicu: ideologijom eksperta, odnosno procesom profesionalizacije (što nije osobitost samo arhivistike). Širenje teorijske osnove i funkcija arhiva na praktički sve što se tiče arhivskoga gradiva često se prikazuje kao gutanje područja koja ranije nisu nužno pripadala arhivima (od uredskog poslovanja do socioloških analiza vezanih uz organizacijski i funkcionalni kontekst nastanka dokumenata). Predodžbe o arhivistu kao o čuvaru baštine, istraživaču, činovniku, znanstveniku na svome ili tuđem području, pravom autoru povijesti ili gospodararu informacija, upravljaču ili misionaru, susreću se na jednom mjestu –

²⁴ Dobar primjer su nadopune nastavnih programa na školama s dužom tradicijom: *École des chartes*, *Archivschule Marburg*, usp. B. Delmas, o.c. A. Menne-Haritz, "Archival Training in Germany: A Balance Between Specialization in Historical Research and Administrative Needs", *The American Archivist* 57 (1994), str. 400–408.

²⁵ Popis u: *Archivum* 34 (1988), više podataka za nekoliko evropskih programa u: *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa*, ur. Wilhelm A. Eckhardt, Marburg 1989.

²⁶ Frederick Stielow, "Archival Theory Redux and Redeemed: Definition and Context Toward a General Theory", *The American Archivist*, 54 (1991), str. 14–26.

arhivistovu radnom zadatku, konceptualno nerazlučeni. Većina na pitanje što od ponuđenoga preteže odgovara tako da ga ne uzima ozbiljno. To ima za posljedicu sliku arhivista kao nestvarnog bića, sklopljenog od dijelova stvarnih bića i sa upitnim osobnim identitetom. Mnogima to u načelu nije neprihvatljivo – sve dok se može dati prednost jednom objedinjujućem segmentu (bile to povijesne, informacijske ili neke druge discipline), u protivnom na vidjelo dolaze posljedice nedovoljne definiranosti i nezrelosti arhivističkog sastojka mješavine. Širenje područja preko određenih ograničenja na kraju ga čini neprepoznatljivim i dovodi do njegova spontanog ukidanja. Reforme obrazovnih programa, rasprave o tome što je arhivistu potrebno, a što ne, pa čak niti suglasje oko društvene uloge arhiva ne mogu dati odgovor. Odgovor ovisi o tome da li je moguće i uvjerljivo učvršćenje arhivistike kao samostalne discipline, a na to pitanje još nije dan uvjerljiv odgovor. Negdje treba odrediti kakav je odnos među svim tim sadržajima, što čini program jedinstvenim, što sprečava da se podijeli unutar sebe na više zasebnih programa ili da se u cjelini integrira negdje drugdje. Nije slučajno da se pitanje specijalizacije pojavilo usporedo s proširenjem područja za arhive relevantnih znanja. Nekad je bilo izraženo gotovo isključivo u hijerarhijskom odnosu arhivista i njegova pomoćnika.²⁷ Zatim se pojavio i drugi kriterij: vrsta građe, naročito pojavom tzv. nekonvencionalnih medija,²⁸ a u novije vrijeme sve je izrazitija podjela prema arhivskim funkcijama. Pitanje specijalizacije može se promatrati kao stvar organizacije i funkcionalnosti, ali ima i neke načelne implikacije koje u krajnjoj liniji ovisе o predodžbi o tome što je arhiv, a što arhivistika.

Da li će proces ići u smjeru specijalizacije ne ovisi toliko o potrebama za posebnim vrstama znanja i vještinama: one se mogu zadovoljiti na više načina. Ovisi ponajviše o tome da li će uspjeti pokušaj da se izgradi i osnaži prepoznatljiv korpus osnovnoga arhivskoga znanja zasnovan na integrativnom djelovanju arhivske teorije. Ona se ne može zasnivati na akcidentalnim svojstvima arhivske građe (poput tehnološki uvjetovanih) ma kako ona važna bila, pogotovo ne na funkcijama arhiva, ma kako to privlačno bilo.

Snaga motiva promjene očituje se i u njegovu preslikavanju na obrazovni program: dodavanje i mijenjanje sadržaja postali su nužnost, no pitanje je koliko ovakva refleksna reakcija može donijeti na duži rok tendencijom raskopavanja i recikliranja znanja i iskustava. Mit o promjeni, doduše, snaži arhivistovu sposobnost davanja trenutnog odgovora na trenutnu situaciju, ali je indiferentan na teorijsku podlogu arhivskoga znanja. Temeljno obrazovanje je u tom smislu tek priprema za

²⁷ Tu se zapravo radi o tome, da se u radni proces uključi što više jeftinije radne snage.

²⁸ Kod filmskih i TV arhiva, pa i crkvenih, radi se prije svega o vezanosti za arhivu matičnu instituciju ili djelatnost. Naročitu pažnju zaslužuju pojave specijalizacije unutar jedne arhivske ustanove ili čak fonda prema kriterijima koji se zasnivaju na formalnim obilježjima materijala i tehnologije.

permanentno i upravo zbog takve svoje namjene to je teško u stanju biti. Na ritam promjena moguće je odgovoriti na dva načina: stalnom promjenom ili izgradnjom stabilnih struktura koje će moći biti funkcionalne u različitim uvjetima. Pretpostavljam da uspjeh nekog koncepta arhivističkog obrazovanja dobrim dijelom ovisi o mjeri u kojoj će razlučiti te dvije strategije: temeljno obrazovanje ne može se zasnivati na bezgraničnoj konceptualnoj promjenjivosti i orijentaciji na zadatak koja ga pretvara u predigru daljnjeg stručnog usavršavanja – njegovi su zadaci drugi, a za ove treba pronaći i drugi prikladan oblik.

Položaj arhivistike u odnosu na druge discipline s kojima je imala ili ima dosta toga zajedničkoga može se promatrati kao naličje prethodne rasprave. Da li će se dati prednost prvom ili drugom pristupu, ovisi o očekivanjima koja prevladavaju. Imajući u vidu ulogu obrazovanja u profiliranju i zaštiti struke, razumljivo je da arhivisti nastoje afirmirati samostalne, arhivistički specifične programe. Oni među njima čije je obrazovanje ili karijera vezana i uz druge discipline ističu zauzvrat zajedničku osnovu arhivistike s poviješću, bibliotekarstvom ili informacijskim znanostima. Uvjerenje da je autonomno arhivističko obrazovanje moguće i poželjno još uvijek nije dovoljno snažno i još uvijek se podrazumijeva neko drugo, temeljno obrazovanje pored arhivističkog koje u tom smislu funkcionira kao neka vrsta nadogradnje.

Već je bilo rečeno da put koji će arhivska zajednica odabrati s obzirom na navedene dileme ponajviše ovisi o njezinoj sposobnosti da razvije prepoznatljivo vlastito područje znanja, koje će biti relevantno i za arhivsku svakodnevicu. Uloženo je dosta napora u definiranje tog područja i postignuta neka vrsta načelne suglasnosti o arhivskoj teoriji kao učenju o prirodi dokumenta (i arhivskih jedinica uopće) i o temeljnim arhivskim funkcijama – nedostaje još suglasnost o njezinoj važnosti. Hibridna priroda ove definicije, spajajući pristup po kojem se teorija zasniva istovremeno na objektu prema kojemu je usmjerena i na prirodi zadataka koji se u svezi s njim obavljaju, dakle miješanje predmetno i funkcionalno ovisnih elemenata, i sama po sebi može proizvesti dodatne nesporazume. Iako je, dakle, suglasnost oko predmeta i cilja manje-više zajamčena, obilježeno područje tek treba oblikovati na način da bude prikladno za organiziranje cjelovitog i samostalnog obrazovnog programa koji će u dovoljnoj mjeri odgovoriti istaknutim očekivanjima. Mnogi čimbenici, unutrašnji i vanjski otežavaju taj pothvat i čine ga još uvijek neizvjesnim, ali je u zadnjih petnaestak godina ipak postignut obećavajući pomak.²⁹

²⁹ Usp. Frank G. Burke, "The Future Course of Archival Theory in United States, *American Archivist* 44 (1981), 40–46. Opisujući tadašnje stanje tvrdi da se ne može govoriti o nekoj teoriji u smislu općevažećih, univerzalnih zakona. Postojeća načela (provenijencija i sl.) su praktičnoga porijekla, nisu nepromjenjiva. "It is fair to say, therefore, that, to date, there has been no elucidation of archival theory in the United States and little, if any, in the rest of the world." i dalje: "A future look at archival theory,

Poteškoće oko definiranja osnovnoga arhivističkoga znanja višestruko se odražavaju na obrazovanje. U prvom redu nije sasvim izvjesno gdje ono pripada i što je njegov predmet. Logična posljedica je raznovrsnost postojećih programa u obliku, trajanju, izvedbi i začuđujuća bliskost u rezultatu. Arhivistika se može učiti u okviru višegodišnjeg fakultetskog programa ili dvotjednog tečaja uz rad – rezultat će biti sličan. To je možda najneugodnija posljedica nedefiniranosti arhivske teorije, jer sugerira zaključak da se nema što uraditi i da nema boljeg od postojećeg. Drugo, jedna od najsnažnijih predrasuda arhivista jest uvjerenje o nerazdvoјivosti, gotovo identičnosti arhiva i arhivistike. U tom je smislu arhivistika identična arhivskim funkcijama, a arhivsko obrazovanje arhivistici. To je i razlog zašto većina nastavnih programa preslikava organizaciju rada arhiva. Uklanjanje ove predrasude je, kako to god zvučalo neobično, jedan od najvažnijih preduvjeta formiranja arhivistike kao samostalne discipline. Mnoga zvanja funkcioniraju na taj način i nije nemoguće, premda je malo vjerojatno, da će i arhivisti iskoristiti prednosti koje pruža načelno razdvajanje radnih zadataka, teorijske osnove karakteristične za struku i iskustva i znanja potrebnih za uspješno izvršenje zadataka. Iz toga proizlazi i dodatno pitanje: može li arhivistika biti istovremeno znanstvena disciplina, skup znanja o nekom predmetu i vrijednosti i pravila koja dijele oni koji se njime bave, s jedne, i posao tj. skup srodnih funkcija ili radnih zadataka s druge strane. Zasigurno da, ali po različitim kriterijima što znači da se ipak radi o dvije različite stvari. Što je čini jednim ne čini je drugim. Prevedeno u problem obrazovanja to znači da se radi o različitim obrazovnim ciljevima, da je potreban različit oblik i organizacija, najvjerojatnije i različit institucionalni okvir u kojem će se izvoditi programi. U prvom slučaju višegodišnji fakultetski program se nameće kao najbolje rješenje, u drugom neki oblik osposobljavanja za rad uključujući tu i stalno stručno usavršavanje. Valja znati da li je cilj osposobiti nekoga da obavi određen radni zadatak ili nešto drugo.

Arhivistika se redovito svrstava među primijenjene znanosti,³⁰ a zbog raznolikosti sadržaja koje uključuje nazvana je i metadisciplinom.³¹ Predodžba o arhivistici kao primijenjenoj disciplini očito je snažan poticaj instrumentaliziranju obrazovnog procesa u smislu dobavljača oruđa za rad. Pored toga, koncept primijenjene znanosti u bliskoj je vezi sa, u arhivskom svijetu naročito popularnom temom – dihotomijom teorije i prakse.

therefore, is at best clouded; at worst, totally obscured; and probably a bit myopic as a norm." (44). Nasuprot tomu neke novije retrospektivne analize pokazuju više optimizma; usp. Eastwood, "Reforming..."; Mykland o.c., str. 102–103.

³⁰ Usp. Eastwood, "Nurturing...", str 232.

³¹ Stielow, o.c., str. 21. Arhivistika je metadisciplina jer "It provides services at a level above (meta) specific issues or disciplines and whose theory is synthetic and expansive, embracing elements from both the humanities and science."

I to se pitanje, kao i sva do sada spomenuta, svodi na osnovno pitanje – da li postoji specifično područje arhivske teorije i čemu ona služi. Rasprava se zasniva s jedne strane na naporu da se utvrdi postojanje nečeg specifično arhivskog, što nije obuhvaćeno teorijskim horizontom drugih disciplina i da se dokaže ovisnost postojeće ili neke druge – pravovjerne – metodologije o tako utvrđenome načelu. S druge strane ne treba isticati raširenost i snagu "starog mističnog argumenta" svih profesija – da samo kvalificirani pripadnici struke s odgovarajućim iskustvom mogu obavljati povjereni im posao.³² Štoviše, iskustvo je jedini način koji nekome osigurava da će ovladati potrebnim znanjem i vještinama koje, naravno, može posredovati samo osoba s iskustvom.³³ Jedna od zanimljivijih osobina ove rasprave je dojam da su sve tvrdnje održive iako se ne slažu, što je dobar indikator neadekvatne definicije pojmova i općenito relativno skromne teorijske razine na kojoj se ona vodi. Koliko god vrijedi tvrdnja da je teorija nekompetentna i da zakazuje na kritičnim mjestima (npr. vrednovanje), jednako se pravo može dati i suprotnoj, da inzistiranje na osposobljavanju za točno određen posao uklanja svaku mogućnost profesionalne prilagodljivosti o kojoj ćemo sve više ovisiti.³⁴ Pokušaji da se uklone te suprotnosti oblikovali su mehanički model: teorija–metodologija–praksa pri čemu je teorija otprilike "analiza ideja o prirodi arhivskoga gradiva, metodologija, analiza ideja o postupcima, a praksa rezultat primjene metodologije u pojedinim slučajevima".³⁵ Kolika je praktična iskoristivost ovog modela ostaje upitno, no izgleda da više ograničava tzv. teoriju, nego što koristi praksi. Uzmemo li u obzir i vezu u obrnutom smjeru, kao mogućnost verifikacije, dobivamo odnos tipa "regulirajućeg drugog". Praktična posljedica ove rasprave za sada je uglavnom izražena u održavanju neplodnih dihotomija poput ranije spomenutih.

U konačnici to rezultira takvim programima obrazovanja koji nastoje obuhvatiti sve i riskiraju gubitak konceptualnog usmjerenja. To je oprezna praktična odluka koja pokazuje da stvar nije raspravljena. Jedna od karakterističnih crta jest da se istovremeno traži bolje osnovno fakultetsko obrazovanje i više prakse.³⁶ Pretpostavlja se da takav pristup ne može štetiti, pod uvjetom da je izvediv.

³² Burke, str. 45; usp. Schaeffer, o.c.

³³ Kao ilustracija može poslužiti stajalište jednog povjerenstva Američkog arhivističkog društva: "Because of the nature of the materials with which the archivist deals and because of the nature of his responsibilities with regard to these materials, the training necessary for an archivist should be firmly rooted in experience" (Philip P. Mason, "Report of the Committee for the 1070s", *American Archivist* 35 (1972), str. 207). Tu se može naći i stajalište da ne treba osnivati posebne programe na fakultetima (209).

³⁴ Usp. Schaeffer, str 27.

³⁵ Heather MacNeil "Archival Theory and Practice: Between Two Paradigms", *Archivaria* 37 (1994), str. 7.

³⁶ Većina priloga u spomenutom zborniku *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa* izražava ovaj zahtjev.

Modeli obrazovnih programa

Unutar tog okruženja moguće je identificirati nekoliko karakterističnih pristupa obrazovnoj tematici. Tradicionalno najzastupljeniji model jest onaj po kojem je arhivističko obrazovanje moguće samo kao nadogradnja nekog ranijeg, u pravilu na području povijesti, rjeđe na nekom drugom. Kao što je već rečeno, smatralo se da "niti jedan program koji smo u stanju sastaviti ne može sam za sebe proizvesti profesionalnog arhivista od osobe koja nije stekla neko drugo obrazovanje." Budući da je arhivističko obrazovanje nadogradnja nečega drugog, potrebno je naprije definirati to drugo. Tradicionalno to mjesto pripada povijesti, koja je i odgovorna za nastanak arhivskih ustanova u današnjem smislu, pa i za velik dio načela suvremene arhivistike uključujući tu i princip provenijencije, prvobitnog reda itd. Teško je naći arhivista koji neće priznati da je historiografska analitička metoda korisna u svakodnevnom radu u arhivu,³⁷ da je odgovarajuća povijesna perspektiva nužna za razumijevanje dokumenta, ili da "raditi za sutra kako bi se osigurao kontinuitet našega [kolektivnog] pamćenja znači biti usmjeren prema budućnosti [i da] u tom smislu ... arhivist ... mora apsolutno postupati iz perspektive povjesničara, tj. smjestiti stvaratelje dokumenata i proizvode njihove djelatnosti u povijesni kontekst, s naglaskom na provenijenciji".³⁸ Uloga arhivističke nadogradnje, uz sve promjene u dvjestotinjak godina koliko postoje arhivske škole ostala je ista: osigurati metodološku osnovu za čitanje i razumijevanje dokumenata³⁹ te nužna tehnička znanja i vještine. Pomoćne povijesne znanosti, uključujući i povijest ustanova i povijest prava, dugo su činile jedini sadržaj, dok je poznavanje uredskog poslovanja i uopće poznavanje suvremenog gradiva priključeno nešto kasnije. Ondje gdje se ovaj model održao, danas se priključuju i druga "tehnička" znanja različitog porijekla (informacijske znanosti, bibliotekarstvo, upravljanje i sociologija rada i sl.). Među pridošlicama svojevrmeno se našao i predmet nazvan arhivistika i još uvijek postoje programi arhivističkog obrazovanja koji imaju jedan ili dva predmeta sličnog naziva ubačena u neki drugi temeljni program. Za razliku od drugih, kod kojih je uvijek bilo poznato izvorišno područje, s predmetom arhivistika slučaj nije bio jasan – kao što je već spomenuto, neka temeljna načela nastala su kao rezultat napora povijesne znanosti da razvije što bolju metodologiju za tumačenje izvora. Što je više ovakvih dodatnih sadržaja

³⁷ T. Cook, "'Another Brick in the Wall': Terry Eastwood's Masonry and Archival Walls, History and Archival Appraisal", *Archivaria* 37, str. 99.

³⁸ J.-P. Wallot, "Free Trade in Archival Ideas: The Canadian Perspective on North American Archival Development", *American Archivist* 57 (1994), str. 390.

³⁹ Usp. Duranti, "Education and the Role of the Archivist in Italy"; Othmar Hageneder, "Die Archivarsausbildung am Institut für Österreichische Geschichtsforschung" *Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa*, str. 14–28.

(zahtjevi za njima su u današnjim arhivima sve veći), to su manji izgledi da se u ograničenom vremenu koje stoji na raspolaganju većini programa, oni doista dobro obrade, naročito ako se ima u vidu da su ovdje izdvojeni iz konteksta matične discipline i njezine metodologije, pa ih je objektivno teže savladati. U prednosti su oni dodatni sadržaji koji se zasnivaju na sličnoj metodološkoj osnovici kao i temeljna disciplina koja je prethodila nadogradnji. To je naravno otvorilo pitanje promjene temeljne discipline i završetka tzv. povijesne paradigme arhivske znanosti.

Jedno moguće rješenje bilo je da se stara temeljna disciplina proglasi nenadležnom i zamijeni nekom drugom, u pravilu onom koja je dala najviše dodatnih sadržaja za arhivističku nadogradnju – danas su to svakako informacijske znanosti. Rješenje bi bilo dobro kada ne bi uzrokovalo pojavu većeg broja novih dodatnih sadržaja, ovoga puta uglavnom bliskih staroj temeljnoj disciplini. Naime, iako se ponekad čini da se suvremena arhivistika nepovratno udaljuje od povijesne znanosti, to je samo naizgled tako. Kao što je rečeno, svijest o važnosti historiografske metode prisutna je i u konceptu suvremene arhivistike.⁴⁰

Drugi odgovor koji je ponuđen bilo je širenje koncepta stručnog usavršavanja i razvijanje specijalističkih programa. Temeljni problem ovog koncepta leži u tome što je reaktivan – može dati brzi odgovor na konkretan zahtjev koji se pojavi, ali ne može nadomjestiti temeljno obrazovanje, jer nije u stanju pribaviti metodologiju i interpretativni horizont potreban za razumijevanje problema, niti izgraditi vrijednosti i zajedničku kulturu na kojoj se temelji zajednica. Također je slabo iskoristiv kao sredstvo unutrašnjeg reguliranja struke i zaštite njezinih staleških interesa.

Treća mogućnost koja se uočava u nekim programima arhivističkog obrazovanja jest raspodijeljeno temeljno obrazovanje. Umjesto jedne discipline u ulozi 'domaćina' moguće je predvidjeti nekoliko njih. Ovisno o broju takvih disciplina (treba računati sa sljedeće četiri: informacijske znanosti, povijest s pomoćnim povijesnim znanostima, neki oblik sociologije i naravno arhivistika), svaka od njih će morati nešto žrtvovati u interesu zajedničkog cilja – odmjeravanje značenja pojedine od njih je više nego tehničko pitanje, jer vrlo lako može dovesti do eliminacije jedne od njih ili svodenja na razinu dodatnog sadržaja. U nekim programima to je bio slučaj upravo s arhivskim sadržajima.⁴¹ Budućnost ove varijante prvog obrazovnog modela čini se dosta izglednom. Omogućava razmjerno jednostavan razvoj i održavanje nastavnog programa, bezbolnu izmjenu pojedinih predmeta, može se organizirati kao diplomski ili postdiplomski studij. U stanju je pružiti djelotvornu zaštitu staleških

⁴⁰ Vidi Wallot, o.c.; Menne-Haritz, "Archivfachliche Ausbildung ...".

⁴¹ Najlakše ih je prepoznati po tome što imaju jedan predmet nazvan arhivistika s relativno skromnom satnicom.

interesa i, što je možda najvažnije, odgovara, barem za sada, predodžbi koju većina arhivista ima o problematičnim područjima posla kojim se bave. Glavni mu je nedostatak to što ne može djelotvorno nadzirati 'promet' i odnose među uvrštenim sadržajima. Ravnotežu među navedenim sadržajima vrlo je lako poremetiti. S druge strane, pojmovi poput interdisciplinarnosti, metadiscipline ili arhivista kao posrednika i pomagača, usprkos tomu što su predstavljeni u razmjerno modernome obliku, nisu ujedno i najuvjerljiviji. Arhivist je u tom smislu uvijek u krajnjoj liniji podvrsta nečega drugoga. Uočljiva je kriza ovakvih programa.

Drugi model, nazovimo ga funkcionalnim, ne ovisi u tolikoj mjeri o definiciji predmeta izučavanja. Njegovo je porijeklo u arhivističkim tečajevima, obrazovanju uz rad usmjerenome na osposobljavanje za obavljanje određenih, svakodnevnih poslova u arhivima. Odatle se razvio u model upravljanja radnim procesom u arhivima. Dok je drugdje, barem načelno, u središtu obrazovnog procesa određeno znanje, bez obzira na njegovo porijeklo, ovdje je ta uloga namijenjena arhivskim funkcijama. Bit se izvodi iz funkcije, ne iz objekta interesa ili nekog povlaštenog sadržaja. U ovoj definiciji pitanje granica (*fines*) nije ključno. Tipičan nastavni program odražava nomenklaturu radnih zadataka tipičnog arhivista, počevši od dizajniranja sustava uredskog poslovanja do rada s korisnicima. Ovom modelu pristaje linearni odnos *teorija – metodologija – praksa*, jer je osnovni zadatak proizvodnja i širenje uspješnih metodologija. Uz odgovarajuću retoričku prezentaciju uloge arhiva u društvu ovaj model ima dobre izgleda da dobije najveću podršku suvremenog ukusa i ideologije funkcionalnosti. Najbolje se uklapa u suvremene mitove o 'dramatičnim' društvenim promjenama, informacijskoj revoluciji, korisnički orijentiranim sustavima i sl. Predodžbom o distribuciji društvenih funkcija i važnosti njihova marketinga (npr. uvjeravanje javnosti o sudbinskoj važnosti arhiva, dok je ta tema na listi zanimanja te iste javnosti negdje pri dnu) moguće je osigurati i reprodukciju neke doktrine za potrebe boljeg predstavljanja u javnosti. Ipak, uz sve prednosti model ima i jedan veliki nedostatak: nije u stanju nadzirati kriterije za vrednovanje svojih metodologija – problem na koji se povremeno mora dati neki odgovor. Zato je i pogodan za izazivanje krize identiteta i uz to doprinosi raslojavanju unutar struke, ako imamo u vidu da potiče specijaliziranje za određene funkcije – naročito u većim arhivima gdje postoje i drugi razlozi za to. Arhivistu je dodijeljena časna uloga posrednika među svima koji na neki način dolaze u dodir s arhivskim gradivom. Budući da arhivi sami najbolje poznaju vlastitu djelatnost i tehnologiju rada, bit će najbolje da sami organiziraju odgovarajući oblik osposobljavanja ili pronađu nekoga tko će to učiniti po njihovim uputama. Ovdje do punog izražaja dolazi praktična orijentiranost arhivistike.

Model po kojem će središte obrazovnog programa biti arhivistika kao samostalna disciplina, tj. učenje o prirodi i funkcijama dokumenata, vjerojatno je najsporniji

od svih, jer još nije pouzdano utvrđen sadržaj te discipline iako se napredak ne može zanemariti. Možemo ga nazvati modelom zavičaja, jer se zasniva na uvjerenju da postoji važno područje koje je svojstveno samo arhivistici, tj. skup pitanja na koja ne može odgovoriti niti jedna druga disciplina. Razvijanje tog područja neosporno je najvažniji zadatak što su ga arhivisti u zadnje vrijeme sebi postavili – obrazovanje je samo jedan od problema koji je o tome neposredno ovisan.⁴² Neuspjeh na ovom području smatra se mogućim izvorštem profesionalnih frustracija i prijetnjom (daljnjeg) marginaliziranja struke⁴³ i njezina onesposobljavanja da razumije svoju zadaću u sadašnjem i budućem okruženju i odgovori zahtjevima koje to okruženje postavlja. Mnogi sastojci ove discipline prepoznati su unutar ili na rubovima arhivske teorije, postavljene su i definicije koje bi trebale usmjeriti daljnja istraživanja. Obrisu te discipline trebali bi biti poznati: istraživanje prirode arhivskoga gradiva i arhiva i uloga arhivista kao čuvara arhivskoga gradiva i posrednika između njega i korisnika.⁴⁴ Njoj je povjeren zadatak da odgovori na sva pitanja kojima je zaokupljena arhivska zajednica – od teorijskih do staleških – i to je vjerojatno jedan od razloga mjestimičnog pomanjkanja vjere u taj pothvat.

Posljedice koje odavde proizlaze za obrazovanje uklapaju se u tu sliku. Koncept arhivističkoga obrazovanja s ovako zamišljenom teorijom u središtu proizveo bi nešto čime bi arhivisti mogli biti zadovoljni i u pogledu stručne osposobljenosti, razine usvajanja osnovnih načela, osposobljenosti za praktične zadatke i zaštite staleških interesa. Istraživanje prirode arhiva koristit će metodologije i znanja drugih disciplina, ali nikada neće biti razumljivo kao nakupina stranih sadržaja. Prema jednom modelu temeljni sadržaj ove discipline trebao bi biti studij prirode arhiva, na kojem bi se temeljilo izučavanje funkcija vrednovanja, sređivanja i opisa, zaštite i korištenja gradiva.⁴⁵ Odatle bi nastala četiri područja: 1. priroda arhivskoga gradiva, 2. vrednovanje i akvizicija, 3. povijest i organizacija arhivske službe i 4. korištenje. Unutar ove jezgre bilo bi moguće stvoriti arhivski *Weltanschauung*, što je zadatak za sveučilišni nastavni program arhivistike.⁴⁶ Za to je, međutim, potrebna kritična masa predavača i istraživača.⁴⁷ U skladu s predloženim modelom, ovome bi još trebalo dodati diplomatiku kao umijeće čitanja dokumenata te pravo (živimo u pravnim sustavima) i povijest institucija. Tim nešto modificiranim tradicionalnim elementima trebalo bi pridružiti i znanost o upravljanju i informacijske znanosti. Tako dobivenih

⁴² Schaeffer, str. 25; Eastwood, "Reforming...", str. 86; Menne-Haritz, o.c., passim.

⁴³ A. Pedersen, str. 317.

⁴⁴ Eastwood, "Nurturing...", str. 237.

⁴⁵ Isto, str. 237–238.

⁴⁶ Schaeffer, str 31.

⁴⁷ O tome P. Conway, "Archival Education and the Need for Full-Time Faculty", *American Archivist* 51 (1988), str. 254–265.

šest sadržajnih područja činilo bi osnovnu strukturu programa arhivističkog obrazovanja – naravno ako se zajamči zrelost discipline na kojoj se zasniva ovakav plan. Upadljivo je koliko je ovakav program podudaran s tradicionalnim programima – s tom razlikom, da se kao temeljna disciplina sada pretpostavlja reformirana arhivistika što je izgleda samo drugi naziv za nešto dosljednije poštivanje osnovnih načela arhivistike pri odabiru metodologije za obavljanje pojedinih arhivskih funkcija. Ovaj koncept ima samo jednu manu: glavni sastojak još nije gotov i mnogi ne vjeruju u njegovu praktičnu upotrebljivost.

Treba još spomenuti i predodžbu po kojoj je sve što je arhivistu potrebno nešto vještine i dosta iskustva. To je praktičar koji izmiče definiciji, ne sudjeluje u raspravama o obrazovanju, ali je zato utjecajan u arhivskim spremištima.⁴⁸ Njegova egzistencija pokazuje izostanak obrazovnih standarda i šarolikost mogućnosti u pogledu načina na koji netko može postati arhivist. Postoje tradicionalna i suvremena inačica ovog tipa arhivista i obje se zasnivaju na skepticizmu u pogledu važnosti arhivske struke.

Zaključak

Identifikacija sadržaja koji dolaze u obzir kao dio arhivističkog obrazovanja nedovoljna je bez jasne predodžbe o njegovoj ulozi u cjelini obrazovnog programa. To je preduvjet i za odluku o obliku, institucionalnom okviru i trajanju programa.

U koliko će mjeri neki obrazovni program moći udovoljiti očekivanjima koja se pred njega postavljaju, ovisi o nekoliko čimbenika. Svakako je najvažniji, ne samo radi obrazovanja, izgradnja i učvršćenje arhivistike kao samostalne discipline. O njemu ovisi sama mogućnost oblikovanja vlastitog programa i njegovi ciljevi, ne samo sadržaj i oblik prezentacije. Istraživanje, bilo ono zamišljeno kao teorijsko ili praktično u smislu nekog oblika rada s gradivom, valja shvatiti kao dio procesa, ne samo zato što je nužno kao postupak proizvodnje i provjere znanja, nego i zbog njegove obrazovne funkcije. To nije tek pitanje stila, nego i ukupnog sustava znanja i vrijednosti koje će arhivska zajednica prepoznati kao svoje.

Važnost konceptualnog razdvajanja temeljnog obrazovanja koje identificira struku i opskrbljuje je osnovnim znanjima i vrijednostima, od obrazovanja uz rad i specijalističkih sadržaja, često se olako podcjenjuje. Sadržaji i ciljevi prikladni za te oblike danas se često nedovoljno razlikuju. Treba razjasniti što je uloga temeljnog obrazovanja i u kojim se okvirima ono može izvesti (i ne nametati mu druge ciljeve), a što je zadatak stalnog stručnog usavršavanja. Činjenica je da naši obrazovni

⁴⁸ Theo Thomassen, "Med kvalificiranim začetnikom in iskušenim profesionalcem", *Arhivi* XVIII, 1–2 (1995), str. 47–51.

programi nemaju jasnu predodžbu o primjerenosti pojedinih oblika obrazovanja određenim sadržajima i o ograničenjima koja odatle proizlaze.

Na arhivističko obrazovanje znatno utječu dvije nepotrebne predrasude. Nepotrebno se raspravlja o teoriji i praksi kao o načelno suprotnim stvarima i pri tome se obje mistificiraju što je prvi korak do zaključka da je sve to banalno. Na temelju te rasprave dalo bi se zaključiti da teorija nema nikakve veze sa stvarnošću, kao da se ta veza zasniva na nekom perceptivnom obrascu, odnosno da je praksa lišena aktivnosti razumijevanja. Neke ideje o prirodi njihova odnosa kao da pretpostavljaju, možda i izazivaju njihovo krajnje pojednostavljivanje. Ovu bi raspravu najbolje bilo napustiti ako se ne da drukčije utemeljiti.

Isto tako, valjalo bi razmisлити o održivosti navike poistovjećivanja arhivistike s arhivom i obrazovanja s arhivistikom. Dosta se govori o emancipaciji arhivistike – ne bi li je u tom smislu trebalo emancipirati i od arhiva shvaćenog u cjelini njegovih funkcija i potreba? Ako se za isti proces u slučaju povijesti ili informacijskih znanosti može tvrditi da ne znači kidanje svih veza, nego prije reinterpretaciju i svojevrsno učvršćenje veza, zašto to ne bi vrijedilo i za arhive? Nije sve što se dešava u arhivima u izravnoj vezi s prirodom arhivskoga gradiva, možda to nisu neke od njegovih važnijih funkcija.

Zusammenfassung

DIE MODELLE DER ARCHIVARSAUSBILDUNG

Oft kann man innerhalb eines nationalen Archivdienstes verschiedene Modelle der Archivarsausbildung finden, die sich dem Inhalt, Form, Dauer und Ausbildungszielen nach unterscheiden. Das ist grösstenteils durch die ungenügende Definition des Gegenstandes und verschiedene Interpretationen – was eigentlich die Archivwissenschaft ist und was sie sein sollte – verursacht. Die Archivwissenschaft ist oft als Gesamtheit der in Archiven üblichen Verfahrenen und Arbeitsmethoden (mit einer mehr propädeutischen als systematischen Einleitung) identifiziert, was eine weitgehende Auswirkung auf die inhaltliche Begränzung der Ausbildungsprogrammen und der Archivwissenschaft selbst hat, weil der Gegenstand einer Disziplin und die Arbeitstechnologie/Kompetenzbereich der mit dieser Disziplin verbundenen Institutionen vermischt sind. Archivische Arbeitsmethodologie, Archivwissenschaft und archivarisches Ausbildung sollten, und wahrscheinlich können nicht, trotz ihrer essenziellen Verbindung und Durcheinanderbestimmtheit, im gleichen Bereich völlig gefasst werden. Neben dem heutigen Stand der Archivtheorie, der in verschiedenen Umgebungen verschiedenartig interpretiert wird, und ihrer Verbindung mit anderen Disziplinen, mit denen sie eng verwandt oder für identisch gehalten wird,

für die Modelle der Archivarsausbildung ist es von grosser Bedeutung, was man von dieser erwartet und welche Ziele gesetzt sind. Als wichtige Produkte der Ausbildung sind nicht nur ausgebildete Archivare (und andere Fachleute) oder Forschung in Fachdomäne genannt: die Ausbildung ist oft als Mittel für Konsolidierung der Profession, für Schutz ihrer Interesse in gegebener sozialen Umgebung, oder für die Kontrolle 'von innen' über die Entwicklung der Profession gefasst. Im Artikel werden die Gründen für den Auswahl des Ausbildungsmodells und die Folgen für die Programmausarbeitung, die daraus herausgehen können, diskutiert.